

بررسی وضعیت نیروهای عراقی در

عملیات بیت المقدس توسط قرارگاه کربلا

گروه پژوهش فصلنامه

عین اتوبان می توانید از این سر رودخانه راه بیفتی روی این گونی ها تا آن سر رودخانه، اصلاً یک چیز عجیبی درست کرده، پشت سر آن به فاصله چهارصد، پانصد متر تیرک های سیم خاردار [کار گذاشته]، که قشنگ معلوم است. در ضمن از ترس [عملیات] هوابرد این قدر چوب توی زمین کوبیده که عجیب است. به هر حال تیپ ها آمدند شناسایی مقدماتی خود را از منطقه انجام دادند.^۱ محسن رضائی نیز که همچون دیگر فرماندهان، بررسی از خطوط جبهه را در برنامه کاری خود گنجانده بود، در نشست سی ام فروردین فرماندهان اظهار داشت: «دشمنی که ما احساس خطر می کردیم که می آید و خودش را به رودخانه کارون می چسباند، الان هر چه از قرارگاه فتح به سمت پائین [خرمشهر] می آیم، دارد تجمع آن بیشتر می شود. یعنی همه اطلاعات و آمار بالا [کرخه کور] می گوید یک کم عقب رفته، اما اینجا همه اش می گوید دارد نیرو می آید. یعنی ما داریم به دشمن یک فرصتی می دهیم که بعداً باید کلی شهید و زخمی بدهیم که بیائیم این را حل کنیم.»^۲

در تحلیل وضعیت دشمن، محسن رضایی گفت:

«الآن دشمن از لحاظ روحیه بسیار از بین رفته، چون نیروهایش را از دست داده و می خواهد برای حفظ نظام خودش در آینده آنها را در دستش داشته باشد. دشمن الان لرزان است و نمی داند که این نیروها را برای مقابله با ما صرف کند یا برای آیند خودش ننگه دارد؟ دشمن در

بررسی وضعیت دشمن و تجزیه و تحلیل آن، از جمله عوامل موثر بر تصمیم گیری ها و طرح ریزی های عملیاتی است که در طول جنگ تحمیلی نیز فرماندهان تمامی رده ها، حساسیتی ویژه بر آن داشتند و بر همین مبنا آنها حداکثر توجه و تلاش خود را برای به دست آوردن هر چه دقیق تر اطلاعات از دشمن قرار می دادند. این اطلاعات از راه های گوناگون مانند انتقال اخبار به وسیله دیدبان ها از خط، استفاده از عکس های هوایی گرفته شده به وسیله هواپیما، استراق سمع و شنود و نیز بازجویی از اسیران دشمن قابل دسترسی است. اما جامع ترین اطلاعات، مربوط به نیروهای گشتی - شناسایی است که با نفوذ به مواضع دشمن به دست می آید.

برای کسب این اطلاعات، فرماندهان سپاه ضمن این که شناسایی های انجام شده به وسیله نیروهای اطلاعات عملیات را مورد توجه و بررسی قرار می دادند، لیکن برای اطمینان بیشتر، در مواردی هم خود وارد صحنه شده و به شناسایی می پرداختند. در عملیات بیت المقدس، حسن باقری فرمانده قرارگاه نصر که خط حد آن در مجاورت خرمشهر بود، شخصاً وضعیت خطوط ارتش عراق را مورد شناسایی قرار داده و در جلسه ۶۷۷۲۱ قرارگاه کربلا با ارائه گزارشی گفت:

«من رفتم یک نگاهی توی [اطراف] خرمشهر کردم، دشمن آمده دژ عجیبی درست کرده، اصلاً اگر بگویم به اندازه ۱۰ میلیون گونی لب رودخانه چیده، کم گفته ام شما

بستان چقدر عقب نشست، آن برای چی بود؟ به خاطر این بود که هم برای حفظ نظام خودش و هم برای مقابله با ما نیرو در دستش داشته باشد. در جزایه چرا عقب نشست؟^۳ برای آزاد کردن نیرو، که نه تنها با ما مقابله کند، بلکه برای آینده خودش هم نیرو داشته باشد. کسی که می خواهد این نظام بعث را نگه دارد، ارتش عراق است. اگر نباشد، دیگر کسی نمی تواند نظامش را حفظ کند. این نظام برای عراق خیلی مهم تر از جنگ است. اگر نباشد، دیگر

کسی نمی تواند نظامش را حفظ کند. این نظام برای عراق خیلی مهم تر از جنگ است. این جنگ برای این بود که بیاید کشور را بگیرد، آن زمانی که موفق نشد، دیگر هدف اصلی عراق این شد که ارتش خودش را حفظ کند. اما چون توی مخمصه افتاد، باید آبرو مندانه خودش را بیرون بکشد و مانده اند که چقدر نیرو برای مقابله با ما بگذارند؟ چقدر نیرو آزاد کند؟ این است که گذشت زمان به هیچ وجه به نفع ما نیست، دشمن مرتب دارد نیرو می چیند.^۴ معینان، مسئول اطلاعات عملیات قرارگاه کربلا، در جلسه سوم اردیبهشت، پس از تشریح گسترش و آرایش ارتش عراق در منطقه گفت:

«با توجه به این که ما استراتژی جنگ خودمان را بر دو اصل قرار داده ایم، یکی انهدام نیروی دشمن و دوم آزاد کردن نیروهای خودی برای اجرای عملیات ها؛ عراق دقیقاً به این مسأله توجه دارد و سعی می کند که آرایش نیروهای خود را طوری قرار بدهد که این هدف های ما را خنثی کند. یعنی دارد عمده نیروهای زرهی اش را به مرز می برد که اگر حمله ای صورت گرفت، بتواند اینها را از منطقه سالم خارج کند. اقدامات عراق پس از عملیات فتح المبین، کاهش نیروهایش در جنوب کرخه کور بوده و برعکس نیروهایش را در حد فاصل رودخانه کارون و جاده [اهواز - خرمشهر] زیاد کرده است. اینجا قبلاً حدود

یکی دو گروهان پیاده بوده که الان حدود یک گروهان تانک است. در اینجا [...] باز یک گروه زرهی را می بینید که ۷۰ تانک و نفربر دارد. در اینجا [...] یک گردان تانک و اینجا هم یک گروه زرهی با ۶ تانک و ۱۱ نفر بر هست که در طول مسیر مستقر کرده است. لذا با توجه به اطلاعاتی که به دست آمده هدف ما را دقیقاً تشخیص داده اند که همان عبور از رودخانه کارون و رسیدن به جاده است. حتی خلبانی که چند روز پیش اسیر شده و ماموریتش بمباران منطقه سلمانیه بود، گفته اطلاعاتی به ما رسیده که احتمال پل زدن را عراق در این منطقه می دهد و فکر می کند شما از اینجا [کارون] پل می خواهید بزنید و برای محاصره کردن لشکر ۱۱ بیائید، به همین منظور ۵ هواپیما برای بمباران و عکس برداری فرستاده بود. با اعزام گشتی های زمینی و هوایی به وسیله هلی کوپتر و گشتی های رزمی در این منطقه و منطقه هورالعظیم شناسایی می کنند، چون یکی از جاهایی هم که عراق تصور می کند از آنجا وارد شویم، همین کناره هور است. به طور کلی الان در منطقه ای که قرار است عملیات صورت بگیرد، حدود ۱۵ تیپ از دشمن مستقر است، منهای لشکری که در غرب اروند هست. آخرین تقویت هایی که شده حدود یک تیپ پیاده و یک گردان سوار زرهی است که بین ایستگاه ۸۰ و ایستگاه ۹۰ آمده مستقر شده است.^۵

«دشمن تا به حال امکان خطر را از کنار کارون می‌دانست، اما با تغییراتی که در کل آرایش‌ها به وجود آمده، حس کرده خطری که قبلاً کنار کارون داشت، الان برایش ندارد. [بنابراین] تغییر و تحولاتی از کنار کارون به پشت این خاکریز و اتکاء بیشتر به جاده آسفالت [انجام داده است]. دشمن در منطقه، دو تجمع خیلی بزرگ زرهی ایجاد کرده و جلوی هر کدام یک رادار زده و نیروی پیاده [گذشته]، خیلی به [تجمع] نیرو تظاهر می‌کند، در تمام روز، خودش را نشان می‌دهد و عمل استتار را اصلاً رعایت نمی‌کند. دشمن تا دو کیلومتری این کانال، خطش را آماده و مرتب کرده، خاکریزهای مقطع زده، جاهایی که خاکریز نیست با یک سنگ بزرگ مثل سنگر تانک، میانه آن را پوشانده یعنی بین دو خاکریز پانصد متر خالی است، وسط آن را یک سنگر زده و منطقه را پوشانده است، دیروز هم که مادر دیدگاه بودیم، یک جت رنجر با یک هلی کوپتر توپدار برای بازدید منطقه آمده بود و روی جاده آسفالت می‌رفت و می‌آمد، حالا فرمانده سپاه بود یا صدام بود، نمی‌دانم. در کرخه کور هم فرماندهانشان پیروز آمدند.»^۱

احمد غلامپور درباره اقدامات ارتش عراق در محور قرارگاه قدس گزارش داد:

«دشمن فعالیت زیادی دارد. بیشترین فعالیتش فعالیت مهندسی است. در هر جبهه‌ای بیش از ۲۰، ۳۰ دستگاه لودر، بولدوزر دارند کار می‌کنند. از کارهای دیگر دشمن، شناسایی به وسیله هلی کوپتر است. دشمن پادگان حمید را به کلی تخریب کرده، درخت‌های اطراف آن و روستاهای اطرافش را صاف کرده، شدیداً بین خاکریزهای خودش را در کرخه کور مین گذاری می‌کند. به احداث یک سری کانال و خندق‌ها دست زده، بعد از درگیری برادرها با دشمن روی پل قیصریه، شدیداً باز خاکریز می‌زند و نیرو مستقر می‌کند. دشمن نیزارهای جلوی هویزه را دارد آتش می‌زند که آن مانعی را که فکر می‌کند جلویش هست برطرف کند.»^۲

کنعانی، جانشین برادر غلامعلی رشید فرمانده قرارگاه فتح، فعالیت‌های دشمن را چنین اعلام کرد:
«به تازگی، دشمن خاکریزی را در مقابل رحمانی (۵ کیلومتری) ایجاد و نیروهایش را تقویت کرده است. در

رحیم صفوی برای توجیه برخی فرماندهان ستاد مرکزی سپاه گفت:

«دشمن تا رودخانه کارون در حدود ۷ الی ۱۰ کیلومتر فاصله دارد. آن طرف کارون آب گرفتگی هست و دشمن پشت این آب گرفتگی است. با دشمن فاصله زیادی داریم. چنانکه تا به حال اینجا را با توپ نزده و این طرف نیامده است.»^۳

معینیان: «یگان‌های زرهی که [در فتح المبین] ضربات چندانی نخوردند و عراق سریع آنها را بیرون کشید، تیپ ۴۲ زرهی، تیپ ۲۴ مکانیزه، تیپ ۱۷ زرهی، تیپ ۱۰ زرهی، گارد جمهوری و احتمالاً تیپ ۱۲ زرهی بود.»^۴

معینیان تأکید کرد که عراقی‌ها در صورت دور خوردن کامل و محاصره شدن، از یگان‌های فوق که کاملاً بعضی وابسته و مورد اعتماد صدام هستند، بهره خواهند گرفت و سپاه سوم، تیپ ۸ مکانیزه و تیپ ۶ زرهی را به منطقه می‌آورد و استفاده می‌کند.

حسن باقری، فرمانده قرارگاه نصر، در این خصوص گفت:

«عراق می‌تواند هزار تا تانک و ششصد تا نفر پیروز بیاورد.»^۵

معینیان در ادامه اظهار داشت:

«اگر لشکر ۳ از شمال به منطقه پائین بیاید، جزو لشکرهای این سپاه [سوم] محسوب می‌شود. الان عراق از لشکرهایی که در منطقه غرب [کشور] دارد، فقط لشکر ۹ هست که بازسازی شده و آماده هست، که تعدادی از یگان‌هایش را برای عملیات فتح المبین آورد. در اینجا دو تیپ از لشکر ۵ (تیپ ۵ و تیپ ۲۰) و یک تیپ از لشکر ۱۱ کاملاً در منطقه است. تیپ ۴۹ در جنوب کرخه کور مستقر است، به اضافه تیپ‌هایی که به آن مأمور شده‌اند، از جمله تیپ ۴۱۶ و تیپ ۱۰۹. لشکر ۱۱ شش تا تیپ دارد که اینها را به لشکرهای دیگر مأمور می‌کرده است؛ یعنی تیپ ۴۸، تیپ ۴۹، تیپ ۴۵، تیپ ۴۴، تیپ ۱۱۳ گارد مرزی و تیپ ۲۲ کماندو. الان از اینها فقط تیپ ۲۲، تیپ ۴۸ و تیپ ۴۴ مأمور حفاظت از خرمشهر هستند، به اضافه تیپ ۳۱ و ۳۳ نیروی مخصوص.»^۶

حسن باقری در گزارش خود درباره تغییرات دشمن گفت:

سپس غلامعلی رشید سخنان توجیهی صدام را چنین قرائت کرد:

«تا وقتی که ما در حال پدافند باشیم، ابتکار عمل در دست طرف مهاجم است، به صورتی که طرف مهاجم زمان و مکان مناسب را انتخاب می کند و می تواند یگان های خود را در طول نوار مرزی مانور بدهد و نیروها را سازمان دهد، در منطقه ای که بخواهد هجوم بیاورد و هنگام حمله در منطقه نفوذ می کند و در پشت یگان های ما قرار می گیرد. اما واحدهای آموزش دیده می دانند که چگونه با نیروهای دشمن مقابله کنند. (رشید: یعنی مثل گارد، تیپ ۱۷ زرهی، ۱۰ زرهی) تنها راه حل هنگام قرار گرفتن دشمن در اطراف یگان ها این است که در محل خود مقاومت کنند و از احتیاط محلی استفاده کنند تا احتیاط کلی منطقه به کمک شان برسد. جنگ دفاعی، پایان نمی پذیرد؛ مگر این که ضدحمله انجام شود و این مسأله طبق اصول و تجارب نظامی است که کلیه واحدهای آموزش دیده ارتش می دانند، اما واحدهای جدیدی که تشکیل داده ایم این روش را نمی دانند. (رشید: منظور شما واحدهای جیش الشعبی است. می خواهد ثابت کند که اینها که در قضیه دزفول و فتح المبین شکست خوردند، جیش الشعبی بودند و همین که دشمن پشت سرشان باشد، دستپاچه شده و اشتباه می کنند). برای این که بدانیم دقیقاً میزان ضرر و سود چقدر است، باید بفهمیم هدف استراتژیک و اساسی چیست؟ هدف استراتژیک کاملاً روشن است، و آن این است که ما نگذاریم دشمن [ایران] به اهدافش برسد. زیرا اهداف استراتژیک دشمن این است که وارد خاک ما بشود و شهرها را ویران کند و عراق یک حالتی پیدا کند که کاملاً تابع ایران باشد. این هدف دشمن است. حالا آیا ما گذاشتیم دشمن ایرانی به هدفش برسد، یا نه نگذاشتیم دشمن به هدفش برسد؟ و چقدر اینجا به دشمن خسارت وارد شده است. البته ما هم خسارت دادیم، شهید دادیم. مهمترین خسارتی که داده ایم اسرای واحدهای تازه تشکیل شده و آموزش ندیده بود. من هم مثل شما بودم، موقعی که اسم اسیر به گوشم می خورد خیلی متأثر می شدم، ولی برادران! وقتی که مسائل را از دید باز و وسیعی بنگریم، می بینیم که در جنگ جهانی دوم از هر دو

قسمت هالوپ، یک قسمت آب گرفتگی هست و آب تا یک متر هست، مثل باتلاق می ماند. نیروهای دشمن بیشتر کارشان مین گذاری و ایجاد خاکریز بوده است.»^{۱۱}
قرارگاه مقدم نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی نیز در گزارش خود اعلام داشت:

«برابر گزارش های واصله و تفسیر عکس های هوایی، دشمن به شدت مشغول جا به جایی یگان های زرهی، مکانیزه و پیاده از سایر مناطق به غرب اهواز و سراسر جنوب کرخه کور و شمال خرمشهر می باشد. در مقایسه عکس های هوایی هفته های گذشته با حال، دشمن اقدام به تغییر مواضع توپخانه های خود در غرب اهواز و شمال خرمشهر کرده و تا چند کیلومتر آنها را به عقب برده است. دلایل آنها می تواند ترس از دست دادن توپخانه در هنگام اجرای عملیات نیروهای خود و نیز استقرار سپاه پاسداران در منطقه غرب اهواز، عدم پراکندگی و کم بودن عمق جبهه پدافندی باشد.»^{۱۲}

سخنرانی صدام حسین در جمع فرماندهان ارتش عراق، موضوع دیگری بود که در حاشیه جلسه پنجم اردیبهشت قرارگاه کربلا مورد بحث قرار گرفت. غلامعلی رشید درباره ادعاهای صدام گفت:

«صدام در سخنرانی اش گفته بود که استراتژی جنگ را بر این می گذاریم که چون ایرانیان می خواهند به شهرهای ما نزدیک شوند، ما باید یک عملی انجام دهیم که اینها نتوانند به شهرهای ما نزدیک شوند. [صدام] مطرح کرده که: یادتان است آن زمانی که شاه با من درگیر بود، اسرائیل به سوریه حمله کرد و من به کمک سوریه رفتم و گفتم حاضرم زمین خودم را به شاه بدهم، ولی سوریه را در مقابل اسرائیل حفظ کنم. (حالا صدام داشت حالت الان را می گفت که الان اسرائیل دارد به جنوب لبنان حمله می کند). من حاضرم تقریباً جنگ را تمام کنم که برویم به آن مسأله برسیم. (محسن رضائی: خب، برو چه کسی کارت دارد؟)، می گوید: اینها می آیند تو [داخل خاک عراق]، اینها مثل شاه نیستند، اینها می آیند تو، ما یک هیئت صلح فرستادیم با شاه بحث می کرد. محسن رضائی: باز شاه کتاب نظامی و بین المللی سرش می شد، این صدام اصلاً نمی فهمد بین الملل چی هست؟»^{۱۳}

طرف پیروز و شکست خورده هزاران هزار بوده است و احیاناً با یک دور زدن کوچک، سپاه‌ها به طور کامل اسیر می‌شدند. اما با توجه به طول جبهه که ۱۸۰۰ کیلومتر است و تعداد افراد درگیر شده که خیلی زیاد هستند، تعداد اسرای ما در این درگیری‌ها خیلی کم هستند و اگر به جای آنها بودیم، از این هزاران اسیری که گرفته‌اند، بیشتر می‌گرفتیم. (رشید: این از رو نمی‌رود! رضایی: این را که راست می‌گویند. ما اگر ادامه می‌دادیم و تپه ۱۸۲ را

می‌گرفتیم و جلو می‌رفتیم خیلی بیشتر اسیر می‌گرفتیم.) همین طور که در شش روز اول جنگ هنگامی که ارتش عراق خود حمله ور بود، هزاران نفر از ارتش ایران را به اسارت گرفت.^{۱۵}

غلامعلی رشید: «می‌گویم، ممکن است دشمن دوباره بگوید این جیش الشعبی‌ها پدر ما را درمی‌آورند، بیاید رده‌های اولش را نیروهای خوب بگذارد، اما پیاده ندارد. ما همین الان تپه‌هایمان را در خط می‌چینیم هیچی هم پشت سر نداریم. در مقابل دولشکر، سه لشکر، بچه‌هایی مانند مقاومت می‌کنند، می‌جنگند و یک نفر هم عقب‌نشینی نمی‌کند. من نشستم حساب کردم، هر تپه جیش الشعبی، ۶ گروهان ۱۵۰ نفره است، یعنی جمعش ۹۰۰ نفر است. آن وقت ما تپه‌هایمان چقدر است؟ ۱۰ گردان، یعنی ۳۰۰۰ نفر. این می‌آید زور می‌زند، یک دوره تلاش می‌کند، ۱۰ تپه درست می‌کند که برابر ۳ تپه ما است. خیلی وضعش خراب است. از لحاظ پیاده خیلی داغون است.»^{۱۶}

رحیم صفوی:

«اگر نیروی پیاده داشت، الان تمام این جاها را از نیروی پیاده پر می‌کرد. زرهی‌ها داد می‌زنند، التماس می‌کنند که به من پیاده بدهید، من بدون پیاده نمی‌توانم جلو بروم.»^{۱۷}

شمارش معکوس آغاز عملیات بیت المقدس

«آماده عملیات باشید، هیچ‌گونه عذری پذیرفته نیست.» رحیم صفوی، مسئول قرارگاه مرکزی معاون عملیات فرمانده کل سپاه، در جلسه ۶۷۰۲/۰۴ خطاب به فرماندهان قرارگاه‌ها و تیپ‌ها، آخرین زمان اعلام آمادگی یگان‌ها را ۲۴ ساعت بعد تعیین کرد و گفت:

«از همه برادران می‌خواهیم که شناسایی‌های دقیق، طرح عملیاتی دقیق‌شان را حداکثر تا فردا (۶۷۰۲/۰۵) روزی است که [قبلاً] تعیین شده بود، آماده کنند و ۲۴ ساعت بعد، با هر استعداد نیرویی که دارند، برای عملیات آماده باشند. یعنی اگر کسی ۱۰ گردان [آماده] دارد با ۱۰ گردان، ۸ گردان دارد با ۸ گردان، بعد از ۲۴ ساعت [به شما] گفتند، عملیات شروع شود. همچنین، تمام مسئولین و برادران مخابرات روزی را که قرار گذاشته بودیم (یکشنبه ۵ اردیبهشت)، از روز دوشنبه ششم آماده عملیات باشند و هیچ‌گونه عذری پذیرفته نمی‌شود.»^{۱۸}

«ساعت سین»

ساعت سین یا ساعت آغاز حمله، موضوعی بود که در تاریخ هشتم اردیبهشت بحث‌هایی را به دنبال داشت. بنا به پیشنهاد محسن رضایی، ادامه بحث و گفتگو در این باره به روز بعد موکول شد تا بنابر آخرین تغییر و تحولات

مشکلاتی را برای عبور پیاده ایجاد می کند. منتهی مشکلاتی را که در رابطه با ساعت سین به وجود می آید، این است که اگر ما اصالت را به این دو تا بدهیم، اینجا دیر می رسیم. اصالت را بخوایم به این بدهیم، این یک مقداری مسأله دارد. به خصوص که خط خراب تا چیز ... به قوت خودش هست و این باید شکسته شود و بعد ادامه پیدا بکند. صحبتی که ما با هم [ارتش] کردیم، بین [ساعت] ۱۲ تا ۱ [را برای سین] بگذاریم، چون اینها می گفتند که ما برای رسیدن به اینجا، زودتر از [ساعت] ۳ نمی توانیم برسیم، یا حتی خود این را می گفتند که ما تا دورش بزنی، حدود [ساعت] یک و دو می شود. حالا با توجه به این که شب تا ساعت ۱۲ نور ماه هست، ۱۲/۵ تازه نور ماه از بین می رود و خب اگر بچه ها بخواهند راه بیفتند با این استعداد خیلی زیاد... این مجموعه تغییراتی است که ما داشتیم. طرحی هم که نوشته شد، طرح مشترکی [با ارتش] بود که به آنجا [قرارگاه کربلا] فرستاده شد.^{۲۰}

کنعانی، جانشین قرارگاه فتح، نیز وضعیت جاری و محاسبات انجام شده را چنین توضیح داد:

«الان فاصله ای که برادرها با دشمن دارند، در قسمتی که می خواهیم درگیر بشویم، ۶ کیلومتر است و با احتساب این که [نیروی] پیاده به صورت ستونی هر دو کیلومتر را یک ساعت می تواند طی کند، ما حساب کردیم که اگر از ساعت ۶ که هوا دارد تاریک می شود حرکتش را آغاز کند، ساعت ۱۰ به اینجا خواهد رسید و از اینجا [..] تا اینجا [..] ما باید در فاصله ای به اینجا برسیم که هوا تاریک باشد و حدود ۴ ساعت عبور تا اینجا طول می کشد، البته مقدار زیادش را با مکانیزه می روند. با توجه به این که احتمالاً اینجا ما یک ساعتی توقف خواهیم داشت تا این خط شکسته بشود. برای این که پیاده و تانک از اینجا عبور بکند، ساعت ۴/۵ هوا روشن می شود. اگر ساعت ۱۰ ما بتوانیم تک را انجام بدهیم، یعنی اولین درگیری ما اینجا ساعت ۱۰ باشد، می توانیم بگوئیم در تاریکی حدود ساعت ۳ یا ۴ به این خط خواهند رسید و نیروها می توانند با نیروهای [از دشمن] که این طرف هستند، احتمالاً درگیر بشوند.^{۲۱}

محسن رضایی: «پس شما ساعت ۱۰ آنجا درگیر می شوید؟»^{۲۲}

ارتش عراق، در خصوص آن تصمیم گیری شود. این جلسه در ساعت ۱۴:۳۰ روز ۶۷۰۲/۰۹ تشکیل شد. سرهنگ صیاد شیرازی گفت:

«شب قبل یک مورد را به عنوان اصل ابلاغ کردیم و آن هم این بود که امشب عملیات را آغاز کنیم و خود به خود حتماً دستورات صادر شده، پیاده ها از همین الان رفته اند این طرف [غرب کارون] و یا دارند می روند و عبور از رودخانه که قسمت مهمی از کار ما است را شروع کردید و انجام می شود. فقط برنامه ساعت سین مانده بود که با توجه به آخرین وضعیتی که دشمن الان پیدا کرده، لازم دانستیم برادرها بیاند اینجا و یک بار دیگر بررسی کنیم تا برای ساعت سین که از قرارگاه کربلا صادر می شود، بهترین زمینه به وجود بیاید. از قرارگاه نصر شروع می کنیم، آخرین اطلاعاتی که از دشمن دارد، چه اثری روی برنامه ها و روش هایشان گذاشته و چه پیشنهادی برای ساعت سین دارد.»^{۱۹}

حسن باقری:

«اطلاعاتی که فعلاً ما داریم، این است که در پشت ایستگاه گرمداشت و همین حدود که قبلاً یک گردان تانک بود، به یک تیپ تبدیل شده و در غرب ایستگاه نود هم یک تیپ. فعلاً برای این دو تیپ تغییری که ما در مانورمان دادیم، یک گردانی که گذاشته بودیم برای کناره اروند، این را یک مقدار سبک اش کردیم و به غرب کشیدیم. دو گردان ادغامی برای اینجا در نظر گرفته بودیم، یکی از دو گردان ادغامی را برداشتیم و اینجا [..]. گذاشتیم، یعنی آن دو گردان ادغامی با استعداد حدود هزار و ششصد هفتصد نفر برای این تیپ تانک می آید. الحمدلله خاکریزی که دشمن اینجا جلوی کانال مازده، هنوز خالی است ما دیشب رفتیم [دیدیم] کسی پشتش نبود، صبح هم نبوده؛ حالا اگر امشب چیزی بیاید پشتش آن دیگر تغییری است که خُب حاصل می شود. موضوع بعدی این است که چنین گشتی هم بچه ها توانستند دیشب تا اینجاها [..] بزنند. ولی این نمی تواند تأثیری در راهکار نصر ۳ و ۵ ایجاد کند، تنها ما را یک مقداری مطمئن کرده که اینجاها [..] زیاد خبری نیست. از طرفی، عکس هوایی یک سری خندق مانند را اینجا نشان می دهد که به صورت قطع هست و به احتمال، یک مقدار

این حدفاصل را محکم بچسبند که یک پیوستگی با سایر نیروهای شان داشته باشند.^{۲۸}

محسن رضایی: «نه، به هیچ وجه این حق ندارد پایین تر بیاید، مگر این که هماهنگ با بقیه نیروها [باشد].^{۲۹} صیاد شیرازی: «ببینید که چه ساعتی می خواهند شروع کنند.»^{۳۰}

محسن رضایی: «پیاده روی چقدر دارید؟»^{۳۱}
[غلامپور]: «پیاده روی خیلی کم داریم.»^{۳۲}
رضایی: «شما فرقی به حالتان ندارد، [ساعت] ۱۰، ۱۲، یک.»^{۳۳}

[غلامپور]: «۱۰ باشد بهتر است.»^{۳۴}
محسن رضایی: «ولی ۱۲، یک هم باشد فرقی ندارد.»^{۳۵}
[غلامپور]: «اگر زمان بیشتری هم داشته باشیم، ما بتوانیم توی تاریکی بجنگیم، اگر خاکریزی لازم باشد سقوط بدهیم.»^{۳۶}

رضایی: «توی تاریکی، می گویند که نور ماه است. در شب کاملاً روشن است آقا!»^{۳۷}
[یکی از فرماندهان]: «۱۲ و ۴ دقیقه، ماه طلوع می کند.»^{۳۸}

غلامپور: «نه، منظور این است که طول شب هر چه ما بیشتر فرصت داشته باشیم، حداقل ۳ ساعت زمان برای ساختن این جاده می خواهیم.»^{۳۹}

رضایی: «(۱۲/۵ خوب است؟)»^{۴۰}
غلامپور: «(۱۲ خوب است.)»^{۴۱}
[یکی از فرماندها]: «اگر این برادرهای قرارگاه قدس، عملیات را زودتر شروع کنند، احتمال دارد که دشمن نیروهایش را از پایین [کارون و خر مشهر] به طرف بالا بکشد.»^{۴۲}

محسن رضایی: «جنگ اصلاً آقا! دشمن نیرویی که [برای پائین] گذاشته، نیرو را بالا نمی برد.»^{۴۳} به هر حال، پس از بحث و بررسی ابعاد مختلف زمان اجرای عملیات، فرماندهی قرارگاه کربلا با تصمیم خود، ساعت سین را، ۳۰ دقیقه بامداد روز ۶۷/۲/۱۰ اعلام کرد.^{۴۴}

«نام و رمز عملیات»

محسن رضایی در جلسه ۶۷/۲/۹ طی سخنانی گفت که از لحاظ تاریخی، اولاً این عملیات با تولد حضرت علی (ع) و

کنعانی: «بهترین موقع برای ما این است که ساعت ۱۰ درگیر بشویم که تا صبح نشده به این جاده برسیم و بتوانیم پدافندی را جهت دفاع از این احتیاط محلی که در اینجا دارد و احتمالاً [با حمله] به ما خواهد زد، مقابله کنیم.»^{۴۳}
در ادامه گفتگوها، [احمد غلامپور] آخرین وضعیت قرارگاه قدس را این گونه بیان کرد:

«در منطقه دشمن، تغییر عمده ای به وجود نیامده، در تمام جبهه ها ما با دشمن در خط تماس هستیم. تمام معبرهای و صولی به دشمن باز شده، هیچ تغییر عمده ای از طرف دشمن صورت نگرفته که طرح مانورمان را به هم بزیم. فقط ما یک مقدار مانورمان را باز کردیم، به این صورت که به تیپ بیت المقدس یک گردان سوار زرهی و یک گروهان تانک و نفربر از سپاه دادیم و به آن تاپادگان حمید هدف دادیم که بتواند در همان مرحله اول، خودش را تاپادگان حمید بکشانند. الان حداقل زمانی که برای باز شدن جاده نیاز است و برادرهای جهاد برآورد کرده اند، ما ۳ ساعت زمان نیاز داریم که آن جاده باز بشود. با توجه به این که ما بیشتر به این متکی هستیم که جاده های مان باید بعد از درگیری درست شود، حدس می زنیم که درگیری های مان بیش از یکی دو ساعت طول نکشد و انشاء الله بتوانیم در یکی دو ساعت اولیه، خاکریزهای اول را تصرف کنیم. اگر بتوانیم از ساعت های اولیه شب استفاده کنیم، وقت بیشتری داریم، با توجه به این که فصل تابستان [بهار] است و تاریکی کم است و حدود [ساعت] ۴/۵ هوا روشن می شود.»^{۴۴}

محسن رضایی:

«شما متکی به این جاده می خواهید اینجا بروید و اینقدر باریک بشوید که همه اطراف محاصره است، اشتباه است. یا شما باید این طرفتان هم جلو بیاید یا این طوری نازک شدن غلط است.»^{۴۵}

[غلامپور]: «خُب این طرف را به این شرط گفتیم که ما زمان داشته باشیم، اگر زمان داشته باشیم در طول شب می توانیم [تیپ] ثارالله هم که بیاید و خودش را بکشانند.»^{۴۶}
محسن رضایی: «هماهنگ با ثارالله بیائید، (اما) این، این قدر دراز نشود.»^{۴۷}

سرهنگ موسوی: «آنچه به نظرم می رسد، این است که برادرها تا اینجا [...] بیشتر نیابند، حدشان هم همین است.

شهادت استاد مطهری مصادف است و از لحاظ سیاسی نیز مسأله فلسطین در اوج خود می باشد. ویژگی خود عملیات این است که ما داریم دفاع می کنیم نه این که جهاد.^{۴۵} همچنین، رضایی دلایل انتخاب نام «بیت المقدس» برای عملیات را موارد زیر اعلام کرد:

۱. بنا به فرمان امام خمینی [ره] ما باید موضع دفاع داشته باشیم نه جهاد.
۲. چون ممکن است همزمان با عملیات ما، اسرائیل

به جنوب لبنان حمله کند و بعد ادعا کنند که از دو طرف به کشورهای اسلامی حمله کردند.^{۴۶}

بنابراین به دلایل فوق نام عملیات «بیت المقدس» و رمز آن «یا علی بن ابی طالب (ع)» نام گرفت.^{۴۷}

«وضعیت بحرانی می شود»

خبرهای رسیده در روز هشتم اردیبهشت حاکی از سخت تر شدن اوضاع بود. این اخبار که همگی نشان از تحركات جدی عراقی ها برای پیشدستی در خنثی کردن اجرای عملیات بیت المقدس داشت، موجی از نگرانی را در فرماندهان ایجاد کرد و موجب طرح پیشنهادهایی در این زمینه شد. گفتگوهای زیر، بیان کننده فضای به وجود آمده در آن لحظات حساس و سرنوشت ساز می باشد.

محسن رضایی: «برادرها توجه کنند، در رابطه با این احتمال که گفتیم ممکن است دشمن حمله کند، اخبار دیگری آمده که این احتمال را قوی تر می کند. همین الان دیدبان های قرارگاه نصر، خبری را اعلام کردند که ۲۰۰ دستگاه تانک به سمت قرارگاه فتح، پیش می رود. یک خبر دیگر هم از سفارت ایران در کویت آمده که گفته به احتمال قوی عراق می خواهد از قسمت خسروآباد حمله کند که فریب احتمالاً همین حمله است که می خواهد در مقابل ما بشود. برادرها آمادگی کامل داشته باشند برای فردا شب یا

حتی امشب. این جریان دارد مثل فتح المبین می شود که به محض این که گفتیم حرکت کنید، با هر صورتی که هست حرکت کنید. این را خواستم در جریان بگذارم. این [دشمن] اگر امشب حمله کند، نمی تواند سازمان بگیرد. اگر بتوانیم فردا شب حمله کنیم خیلی خوب است.^{۴۸} غلامعلی رشید: «نیروهایی را که آن طرف رودخانه هستند، چه کار کنیم؟»^{۴۹}

محسن رضایی: «در مجموع، چه قدر [آن طرف] نیرو داریم؟»^{۵۰}

رشید: «نهمصد نفر داریم.»^{۵۱}
رضایی: «لااقل یک سرپل بگیرند تا ما یک پل آروی کارون [بزنیم. خاکریز دارند؟]»^{۵۲}

رشید: «یک خاکریز هست، ولی امکان دور زدن آن وجود دارد.»^{۵۳}

رحیم صفوی: «الان بگوئیم پل ها را وصل کنند. اگر دشمن به حاشیه رودخانه چسبید، فقط با تیربارچی هایش می تواند سطح رودخانه را بپوشاند. ما حداقل برای گرفتن سرپل، امشب نیروهای پیاده مان را عبور دهیم.»^{۵۴}

غلامعلی رشید: «بگوئیم بچه ها معاونت هایشان را بفرستند و خودشان بمانند.»^{۵۵}

رحیم صفوی: «معاونت هایشان را بفرستند و یک سری نیرو هم آماده کنند برای آن که آن طرف رودخانه بروند.»^{۵۶}

یک خاکریز بزند. چون اگر کار را از دست بدهیم تمام است، وضع مان خراب است.»^{۶۶}

صیاد شیرازی: «چهار تا پل زده شده، فقط دو ساعت کار دارد که جابه جایش کنیم. از دفتر امام خمینی [ره] گفته اند که امشب قرار است از طرف دشمن در تمام جبهه ها یک حمله سراسری بشود. مصر با هواپیما نیروهایی را به کویت فرستاده و از کویت دارند به بغداد می آیند. یک نوار یک ساعته از صدام پر کرده اند که بعد از عملیات به صورت تبلیغاتی پخش کنند.»

محسن رضایی: «عملیاتی برای پیشدستی انجام خواهد داد این مسلم است. عملیات از کرخه کور تا کارون است. نیروی اصلی اش هم کارون خواهد بود. این عملیات را قطعاً به این خاطر انجام می دهد که اولاً با یک نیروی وسیع به این طرف بیاید و مدت دو سه هفته ای کنار غرب رودخانه کارون بماند.

بدش نمی آید نیرویی را عبور دهد، حدود ۱۰ تانک خودش هم از بین برود. حالا این که بتواند یا نتواند، آن از اصل موفقیت استفاده می کند. به نظر من می آید که یک موضع پدافندی قوی آن طرف رودخانه می گیرد، یک سری نیروی تأمینی مثل تیربارچی، تانک، یا مثلاً پاسگاه را کنار کارون می گذارد، ولی نیروی اصلی اش را دو سه کیلومتر عقب تر می گذارد.»^{۶۷}

غلامعلی رشید: «من در فکرم که اگر امشب بتوانیم عمل کنیم، هیچ نباید معطل کنیم. ولی حساب می کنیم نمی توانیم.»^{۶۸}

حسن باقری: «بابا! [امشب] کفش هایت را بپوش، ساعت ۱۲ می شود؛ اگر شب آماده شویم برای صبح، این یک چیزی است.»

سرهنگ موسوی: «اگر امشب بتوانیم، شکار تانک بفرستیم.»

رشید: «شکار تانک نمی توانیم، نباید با خبرشان کنیم.»

رضایی: «آقای شیرازی، شوروی گفته که تا ۱۵ روز به هواپیماهایتان که مهمات و اسلحه می آورند اجازه نمی دهیم از فضای کشورمان پرواز کنند. ببین چه هماهنگ کرده اند. گفته تا ۱۵ روز دیگر.»

سرهنگ شیرازی: «تا ۱۵ روز، ما کار را تمام می کنیم.»

محسن رضایی: «نیروهای این طرف را سازمان بدهند، نیروهای آن طرف [رودخانه] هم خاکریزهایشان را کامل کنند. می گویم کجا برویم؟ تا جاده برویم؟ آن وقت دیگر نمی شود به خرمشهر رفت.»^{۵۷}

رحیم صفوی: «چرا؟»^{۵۸}

رضایی: «چون اینها [تیپ ها] اصلاً آماده نیستند.»^{۵۹}

رضایی: «حسن! [باقری] شما باید امشب حمله کنی. الان به بچه هایت [تیپ ها] بگو.»^{۶۰}

رشید: «اطلاع دقیق به آنها [دشمن] می رسد. یعنی الان می داند که گردان مهندسی ما دیگر حداکثر توانش را گذاشته و می خواهد پنج تا پلش را بزند [نصب کند] الان می داند که پل ها کنار رودخانه است. می داند ما ۳۰۰ تا قایق از نیروی دریایی گرفته ایم.»^{۶۱}

رضایی: «قضیه دیگر لو رفته، البته آن هم انتظار نداشته تا به حال که ما به این سرعت عمل کنیم، آنها هم الان دستپاچه هستند.»^{۶۲}

رحیم صفوی: «می خواهید با ارتش صحبت کنیم که بروند آن طرف [کارون].»^{۶۳}

سرهنگ موسوی: «من می گویم امشب باید پل ها را بزنیم و حداقل یک سوم نیروهای پیاده موجودمان را با سلاح های ۱۰۶ و موشک تاو، یعنی سلاح های ضدتانک و دوربرد، به آن طرف بفرستیم. هدف مان این است که دشمن به رودخانه نچسبد و اگر فردا تانک هایش خواست حمله کنند و جلو بیایند، این سلاح های ضدتانک بتوانند سریلی را حداقل ۴ تا ۶ کیلومتر بگیرند و انشالله فردا شب حتماً حمله را شروع کنیم.»^{۶۴}

محسن رضایی: «شاید فردا شب هم دیر شده باشد.»^{۶۵}

سرهنگ موسوی: «حالا اینقدر هم زود توجه نمی شود. این اگر بخواید عاقلانه حرکت کند، باید پشت جاده اهواز - خرمشهر بایستد، نیروی عمده اش را آنجا بگذارد.»

رشید: «بچه های تیپ ثارالله گفته اند که عراقی ها دارند به طرف کرخه کور می آیند، اگر به آن سمت بروند خوب است، نمی تواند کاری بکند، حاشیه کارون را نگیرد.»

محسن رضایی: «من می گویم امشب این پل ها را بزنیم. روی هر پلی حداقل ۷-۸ گردان می تواند برود، آنجا

نیروهای پیاده، سازمان یافته شد که با آغاز تاریکی شب، به سمت دشمن پیشروی می کنند و همزمان با یگان های قرارگاه نصر و قدس در حوالی ساعت ۱۲ الی ۱ نیمه شب، حمله خود را به باقی مانده نیروهای مزدور و کافر بعثی آغاز می کنند.»

همچنین دستورالعمل قرارگاه فتح به یگان های تابع درباره نحوه عبور از کارون این چنین ابلاغ شد:

«بنا به دستورات فرماندهی قرارگاه مرکزی کربلا، به منظور عبور یگان های پیاده، زرهی و ... از پل های نصب شده، مقرر گردید که ابتدا با نصب پل، ساعت ۲ بعد از ظهر نیروهای پیاده حرکت کنند، نزدیک به تاریکی، خودروهای چرخدار حرکت کنند بعد ماشین آلات سنگین مهندسی و به محض کشف تک، بدون هیچ گونه رعایت اصول اختفا و استتار، تانک ها به سرعت با چراغ روشن از روی پل ها حرکت کنند و با آغاز روشنایی صبح آرایش گرفته و به سمت جاده آسفالت اهواز - خرمشهر حرکت کنند. تأکید می گردد به هیچ وجه صلاح نیست وسایل زرهی، به دلیل سر و صدای زیادی که دارند تا قبل از کشف تک به منظور رعایت اصل غافلگیری از روی پل حرکت کنند. خبر رسیده در نهم اردیبهشت، حاکی از فعالیت های مهندسی دشمن برای احداث مواضع تعجیلی در غرب کارون و سلمانیه بود.

بمباران قرارگاه فتح به وسیله هواپیماهای عراقی، حادثه دیگری بود که اتفاق افتاد و خوشبختانه تلفاتی دربر نداشت. همچنین واحد شش در ساعت ۲۱ این روز، گزارشی از تلاش های فوری مخابراتی عراقی ها داشت اما تأکید کرد که آنها در آماده باش کامل نیستند و از زمان حمله خودی چیزی تشخیص نداده اند.»

به هر حال، با وجود وضعیت بیم و امید، در مجموع شرایط برای شروع عملیات مساعد به نظر می رسد در قرارگاه مرکزی کربلا، آیت الله مشکینی، امام جمعه قم، آیت الله صدوقی، امام جمعه یزد، و آقای فخرالدین حجازی، نماینده مردم تهران در مجلس شورای اسلامی، حضور داشتند. در دقایق پایانی شب، آیت الله مشکینی ضمن ایراد سخنانی از خداوند درخواست پیروزی و نصرت برای رزمندگان کرد. عقر به های ساعت، ۱۵ دقیقه بامداد ۶۷/۱۰ را نشان می داد و در حالی که همه در انتظار بسر می بردند. آیات

رضایی: «حالا می خواهی با آقای موسوی، نخست وزیر، تماس بگیریم، بگوئیم سفیرش را بخواهد، ولی بچه ها خیلی دارند برای تأمین مهمات زحمت می کشند. این آخرین عملیات است.»

به هر حال، اوضاع و احوال و مباحث مزبور، منجر به اقدام خاصی در این روز نشد، اما فرماندهان بر اعلام آمادگی یگان های زیر امر تأکید کردند و از جمله قرارگاه قدس طی نامه ای نوشت:

«کلیه تیپ ها آماده باشند تا در صورت لزوم، تهاجم خود را شروع کنند. لازم به ذکر است که به دلیل این حرکت عمده ای است که دشمن در منطقه خرمشهر از خود نشان داده، ممکن است مجبور شویم همین امشب حمله نمائیم، لذا در آمادگی صددرصد منتظر پیام ما باشید.»

همچنین صیاد شیرازی در ابلاغیه ای به قرارگاه تابع اعلام کرد که: «فردا از ساعت ۲ بعد ظهر به بعد عبور و مرور نیروهای پیاده آزاد است، اما عبور و مرور تجهیزات زرهی و مهندسی با هماهنگی تعیین می شود. وی به هوانیروز هم ابلاغ کرد که از فردا هلی کوپترها را در اختیار قرارگاه ها بگذارید.»

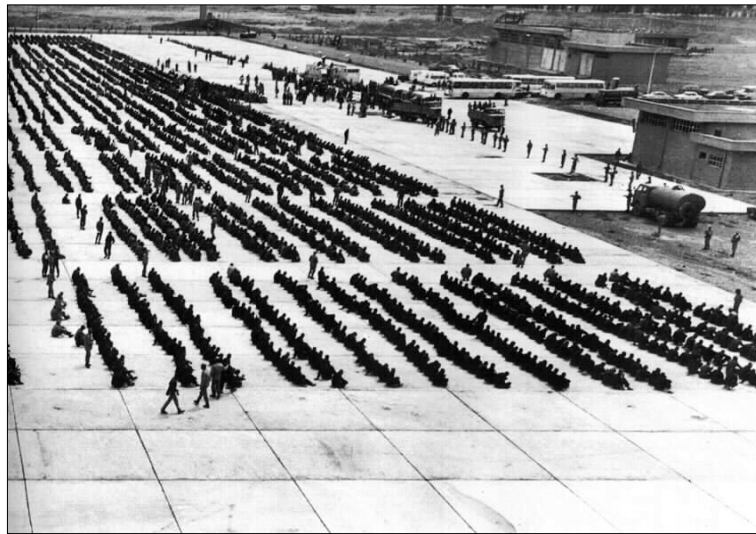
محسن رضایی صبح روز نهم اردیبهشت با مهندس موسوی نخست وزیر تماس گرفت و گفت:

«به سفارت شوروی بگوئید، چرا اجازه نمی دهد هواپیماهای ما از فضای آنها عبور کند. در هیأت دولت، مسأله خریدهای غیرمجاز سپاه اعم از لندکروز، پوتین و ... حل شود. لودر و بولدزرها که قرار بود بفرستید، هنوز نیامده است.»

- ساعت ۱۰ صبح این روز، واحد شش خودی گزارش داد که دشمن از ساعت یک بامداد به واحدهایش مراقبت شدید داده و واحدهای دشمن، تقاضای جیره ۴۸ ساعته کرده اند.

- فرمانده سپاه در این روز به تمامی مناطق دهگانه سپاه کشوری اعلام آماده باش درجه یک (صددرصد) داد. غلامعلی رشید، فرمانده قرارگاه فتح، به تیپ های ۲۵ کربلا، ۱۴ امام حسین و ۸ نجف چنین نوشت:

«به یاری خداوند تبارک و تعالی و به یاری امام زمان (عج)، امشب عملیات صورت خواهد گرفت.»

اول سوره فتح قرائت شد ساعت به ۳۰ دقیقه بامداد رسید. برادران محسن رضایی و سرهنگ صیاد شیرازی کنار سیستم مخابراتی قرار گرفته، گوشی بی سیم را به دست گرفتند، آنها با اعلام رمز «یا علی بن ابی طالب»، دستور حمله و پیشروی را صادر کردند. عملیات رسماً آغاز شد، بلافاصله دعای توسل برگزار شو و پس از آن پیام آیت الله صدوقی و آیت الله مشکینی به رزمندگان ارسال گردید.

یادداشت‌ها

۱. پیاده شده نوار شماره ۱۵۶۳/نوار ۶۷۷۲۱۴۹۱۳، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۲. پیاده شده نوار ۱۵۰۳/نوار ۶۷۷۲۹۴۹۳۱، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۳. ارتش عراق طی یکی دو روز اخیر حدود ۵-۶ کیلومتر در جزایه عقب نشینی کرده بود.
  ۴. پیاده شده نوار ۱۵۰۶/نوار ۶۷۷۳۰۴۹۳۴، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۵. پیاده شده نوار شماره ۱۵۰۸/نوار ۶۷۷۳۴۹۳۵، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۶. پیشین.
  ۷. پیشین.
  ۸. پیشین.
  ۹. پیاده شده نوار شماره ۱۵۰۹/نوار ۶۷۷۳۴۹۳۶، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۱۰. پیاده شده نوار ۱۵۰۸/نوار ۶۷۷۲۳۴۹۳۵، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۱۱. پیاده شده نوار ۱۵۰۹/نوار ۶۷۷۲۴۴۹۳۶، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۱۲. پیاده شده نوار ۱۵۰۹/نوار ۶۷۷۲۴۴۹۳۶، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۱۳. جلد سوم کتاب گزیده اسناد عملیات بیت المقدس ص ۱۳ تا ۱۵
۱۴. پیاده شده نوار شماره ۱۵۰۷/نوار ۶۷۷۲۵۴۹۳۹، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۱۵. پیاده شده نوار ۱۵۱۲/نوار ۶۷۷۲۵۴۹۴۰، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۱۶. پیشین.
  ۱۷. پیشین.
  ۱۸. پیاده شده نوار شماره ۱۵۰۹/نوار ۶۷۷۲۴۴۹۳۶-۶۷۷۲۴، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۱۹. پیاده شده نوار شماره ۱۵۳۲/نوار ۶۷۷۲۹۴۹۶۰-۶۷۷۲۹، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
  ۲۰. پیاده شده نوار شماره ۱۵۳۲/نوار ۶۷۷۲۹۴۹۶۰-۶۷۷۲۹، قرارگاه کربلا، و مرکز تحقیقات جنگ سپاه.
  ۲۱. پیاده شده نوار شماره ۱۵۳۲/نوار ۶۷۷۲۹۴۹۶۰-۶۷۷۲۹، قرارگاه کربلا، و مرکز تحقیقات جنگ سپاه.
  ۲۲. پیشین.
  ۲۳. پیشین.
  ۲۴. پیاده شده نوار شماره ۱۵۳۲/نوار ۶۷۷۲۹۴۹۶۰-۶۷۷۲۹، قرارگاه کربلا، و مرکز تحقیقات جنگ سپاه.
  ۲۵. پیشین.
  ۲۶. پیشین.
  ۲۷. پیشین.

۲۸. پیشین.
۲۹. پیاده شده نوار شماره ۱۵۳۲/نوار ۴۹۶۰-۶۷۲/۹، قرارگاه کربلا، و مرکز تحقیقات جنگ سپاه.
۳۰. پیشین.
۳۱. پیشین.
۳۲. پیشین.
۳۳. پیشین.
۳۴. پیشین.
۳۵. پیشین.
۳۶. پیشین.
۳۷. پیشین.
۳۸. پیشین.
۳۹. پیشین.
۴۰. پیشین.
۴۱. پیشین.
۴۲. پیاده شده نوار شماره ۱۵۳۲/نوار ۴۹۶۰-۶۷۲/۹، قرارگاه کربلا، و مرکز تحقیقات جنگ سپاه.
۴۳. پیشین.
۴۴. دفترچه راوی قرارگاه کربلا در عملیات بیت المقدس، عبدالله درویش، شماره ۳۰۰/۷۴/۸ جلد دوم، ص ۱۳۳، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
۴۵. پیشین ص ۱۲۷.
۴۶. پیشین ص ۱۳۴ و ۱۳۵.
۴۷. پیشین ص ۱۳۳.
۴۸. پیاده شده نوار شماره ۱۵۲۸/نوار ۴۹۵۷-۶۷۲/۸، قرارگاه کربلا، و مرکز تحقیقات جنگ سپاه.
۴۹. پیشین.
۵۰. پیشین.
۵۱. پیشین.
۵۲. پیشین.
۵۳. پیشین.
۵۴. پیاده شده نوار شماره ۱۵۲۸/نوار ۴۹۵۷-۶۷۲/۸، قرارگاه کربلا، و مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
۵۵. پیشین.
۵۶. پیشین.
۵۷. پیشین.
۵۸. پیشین.
۵۹. پیشین.
۶۰. پیشین.
۶۱. پیشین.
۶۲. پیشین.
۶۳. پیشین.
۶۴. پیاده شده نوار شماره ۱۵۲۸/نوار ۴۹۵۷-۶۷۲/۸، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
۶۵. ص ۴ و ۵ پیشین.
۶۶. پیشین.
۶۷. پیاده شده نوار شماره ۱۵۲۸/نوار ۴۹۵۷-۶۷۲/۸، قرارگاه کربلا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
۶۸. پیشین.